

НАДДНІПРЯНЩИНА В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ

АДМІНІСТРАТИВНО- ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ

- На початку XIX ст. 9/10 українських земель (Слобожанщина, Лівобережжя, Правобережжя, Південь) входили до складу **РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ** і в історичній літературі отримали назву НАДДНІПРЯНЩИНИ.
- Ця територія поділялась на **три генерал-губернаторства** (Київське, Малоросійське і Новоросійсько-Бессарабське) і **ДЕВ'ЯТЬ губерній**, які поділялися на **повіти**.
- Реформування адміністративної системи країни (як і **національна політика** російської влади, в цілому), мало на **меті** посилити владу центру, ліквідувати національні особливості та **русифікувати неросійське населення**.

НАДДНІПРЯНСЬКА УКРАЇНА В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН НАПРИКІНЦІ XVIII – У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТ.

- **РОСІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКА ВІЙНА.**
Вона розпочалася у 1806 р. і тривала з перервами до 1812 р.
- У травні 1812 р. було підписано **БУХАРЕСТСЬКИЙ МИРНИЙ ДОГОВІР.**
- До Росії відійшла **БЕССАРАБІЯ**, у трьох повітах якої проживали українці.

УКРАЇНА В РОСІЙСЬКО- ФРАНЦУЗЬКІЙ ВІЙНІ 1812 р

- Війна не могла не зумовити в Україні жвавий відгук. Українська шляхта й інтелігенція поділилися на два табори.
- **Одні** висловлювали неприховану радість і **надії**, що з приходом французької армії буде введене прогресивне законодавство й Україна стане автономною, а може, й незалежною державою.
- **Інші** поставилися до приходу Наполеона **негативно**. Вони не вірили, що Франція визволить Україну з-під російського деспотизму, а французька революція лякала поміщиків загрозою всьому соціально-економічному устрою. Зокрема, українські поміщики були вкрай стурбовані повідомленням про скасування Наполеоном кріпацтва у сусідній Польщі.

УКРАЇНА В РОСІЙСЬКО-ФРАНЦУЗЬКІЙ ВІЙНІ 1812 р

- **Плани Наполеона щодо України.** Щодо відтворення української державності, то ця проблема мало турбувала французького імператора. Він не мав наміру зберігати Україну як єдине ціле.
- Західні й південні землі її передбачалося передати союзним Австрії та Туреччині, а також новоствореному «Варшавському герцогству», тобто Польщі.
- **Більшу ж частину України Наполеон збирався поділити на три військово-адміністративні провінції (так звані наполеоніди), які б очолювали його маршали.**

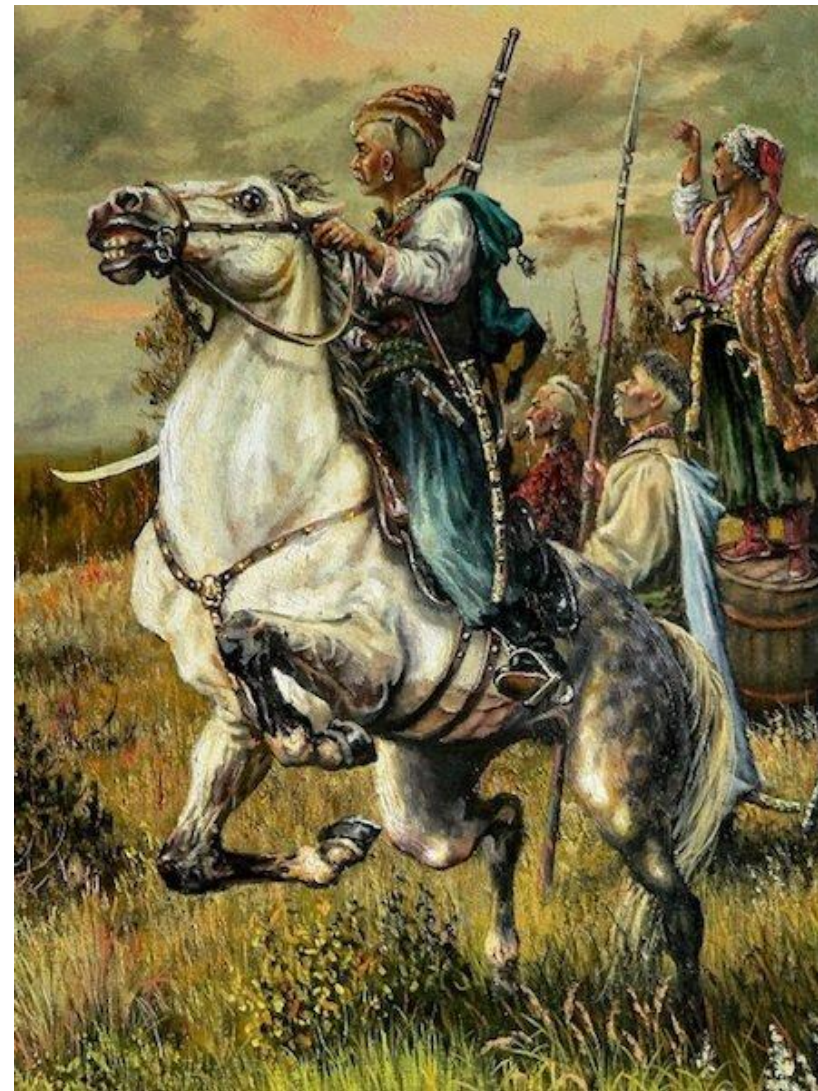
Ополчення

- Сподіваючись на поліпшення своєї долі, українці активно відгукнулися, коли російський уряд почав формувати ополчення для поповнення армії. **В Україні ополчення складалося з козацького і земського. Першими почали формуватися полки українського козацького війська.**
- У липні Олександр I видав **маніфест про створення ЗЕМСЬКОГО ополчення**, до якого **набиралися добровольці-кріпаки** за згодою поміщиків. Особливо активно до ополчення вступали кріпаки, які сподівалися таким шляхом здобути волю.
- Але уряд, наляканий масовим вступом до ополчення, **обмежив набір їх на Україні двома**

Розформування ополченських полків

- Українські ополченські сили брали активну участь у війні з наполеонівською Францією починаючи з осені 1812 р., згодом – у закордонному поході російської армії. Збереглося багато свідчень про їх воєнні подвиги. Але царський уряд виявився невдячним.
- **У 1816 р. всі привілеї у козаків відібрано, а їх самих повернуто до попереднього стану. З них чимало в 1820 – 1825 рр. виїхало на Кубань, де вони зміцнили сили тамтешнього козацького війська. Що ж до Полтавського та Чернігівського земських ополченських полків, то їх розформували ще раніше, в кінці 1814 р.**

МІСЦЕ УКРАЇНИ В РОСІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКІЙ ВІЙНІ 1828 – 1829 рр.

- Своєрідно відгукнулися в Україні події ще однієї російсько-турецької війни 1828 – 1829 рр. На відміну від попередніх ця війна вже не зачепила українських земель.
- Але оскільки воєнні дії розгорнулися в турецьких володіннях у безпосередній близькості від України, то і в цій війні імперія максимально використовувала її матеріальні і людські ресурси.

ЙОСИП ГЛАДКИЙ

- На початку війни бої відбувалися і на землях **Задунайської Січі**. Частина колишніх запорожців вирішила повернутися в Україну.
- Важливу роль у переході задунайців до Російської держави відіграв останній кошовий отаман Задунайської Січі **ЙОСИП ГЛАДКИЙ** (1789 – 1866).

АЗОВСЬКЕ КОЗАЦЬКЕ ВІЙСЬКО

- Але задунайським козакам після повернення не дозволили селитися на землях їхніх батьків і дідів.
- Із задунайців було створене Окреме Запорозьке військо, яке в 1832 р. перейменували в **АЗОВСЬКЕ КОЗАЦЬКЕ ВІЙСЬКО**.
- Військо проіснувало до 1866 р. На той час близько половини козаків переселили на Кубань, а тих, хто залишився, перевели в селянський стан.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК

- Перша половина XIX ст. в історії України займає особливе місце. Цей період позначений **протиборством 2-х соціальних систем** :
- Відживаючої **кріпосницької** - натуральне ведення господарства, прикріплення селянина до землі, його особиста залежність від поміщика
- Нової **капіталістичної** - товарне виробництво, використання вільнонайманої праці та машинної техніки, зосередження засобів виробництва в руках капіталістів.

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО

- На початку XIX ст. головним сектором економіки було **СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО**.
- Основними рисами розвитку сільського господарства були:
 - 1. **домінування** в аграрній сфері **поміщицького землеволодіння** (в українських землях – 75 % усієї землі);
 - 2. **криза феодально-кріпосницького виробництва** (низький рівень організації праці, технологічний застій, неефективне екстенсивне господарювання, зниження прибутків; заборгованість поміщиків державі в першій половині XIX ст. становила понад 83 млн. карбованців);
 - 3. **посилення експлуатації**
 - 4. **обезземелення селян**.

С. Світославський. Воли на ниві

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО

- Існувало **дві основні групи селян** – **ПОМІЩИЦЬКІ** та **ДЕРЖАВНІ** (сплачували грошову ренту і несли повинності на користь держави; найбільше державних селян було на Лівобережжі (50 % селян), найменше — на Правобережжі (13 %));
- **ФОРМИ ЕКСПЛУАТАЦІЇ** – **відробіткова** (панщина), **грошова** (чинш), **натуральна** (продукція) **ренти**;
- Закон 1797 р. офіційно встановлював 3 – денну панщину, на практиці вона становила 4 – 6 днів на тиждень);
- **урочна система** (поміщик давав селянам таке завдання – урок – яке неможливо було виконати за 1 день).

Олексій Аракчеєв

- З 1816 року голова департаменту військових справ **Олексій АРАКЧЕЄВ** запровадив в Україні військові поселення на основі державних селян (1816 – 1857 рр.).
- Допомагав виживати бідним селянам такий торгівельно-візницький промисел, як чумацтво.

АНТИФЕОДАЛЬНИЙ РУХ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

- **ПРИЧИНИ:**

- Посилення кріпосного гніту;
- безправне становище кріпаків;
- зловживання імперських чиновників.

- **МЕТА:** скасування кріпацтва й отримання землі.

- **ОСНОВНІ ФОРМИ ПРОТЕСТУ:** Посилення експлуатації селянства в умовах занепаду феодально-кріпосницької системи спричинило **селянський рух**, який, залежно від обставин набував різних **пасивних** (подача скарг, протестів в урядові установи; відмова відбувати панщину, платити оброк; псування знарядь праці втечі; створення масового самоврядування і т.д.) і **активних форм** (збройний опір, повстання).

Характерні риси

- Протягом 1800 – 1860 рр. в Україні, за неповними даними, сталося близько 2400 виступів селян.
- **Характерними рисами** більшості з них була
 - стихійність,
 - неорганізованість,
 - локальний характер,
 - малочисельність учасників.

МАСОВІ ПОВСТАННЯ

- Повстання проти режиму військових поселень у Чугуєві (Харківщина), 1819 р.
- Селянські рухи на Катеринославщині (1818 – 1820 рр.), Харківщині, Херсонщині, Чернігівщині (1832 – 1833 рр.).
- Виступи під проводом У. КАРМЕЛЮКА (1813 – 1835 рр.) на **ПОДІЛЛІ**.

ПРОМИСЛОВІСТЬ :

1. Початок в середині 30 – х років **ПРОМИСЛОВОГО ПЕРЕВОРОТУ** ,
суть якого полягла у **поступовому**
переході від феодальної
мануфактури до капіталістичної
фабрики (вільнонаймана праця,
машинна техніка).
2. **Технічний переворот в**
промисловості (нові моделі машин
з'являються в текстильній, паперовій,
гірничозаводській, суконній та цукровій
промисловості) та **поява нових**
галузей промисловості
(машинобудівної та іншій);

ПРОМИСЛОВІСТЬ :

3. Тісний зв'язок із сільським господарством (млини, гуральні, цукрові заводи); Візитною карткою тогочасної української промисловості стало перш за все цукроваріння.

- **Видатними організаторами цукрової промисловості України були сім'ї ЯХНЕНКІВ і СИМИРЕНКІВ.** Ці дві родини колишніх кріпаків заснували в 1815 р. торговий дім, котрий згодом став відомим не тільки в імперії, а й у Європі.

З розвитком цукрової промисловості пов'язаний і козацько-міщанський рід ТЕРЕЩЕНКІВ.

4. Поступове переміщення промислових підприємств з сіл у міста (до сер. 40 – х р. майже три четвертих підприємств належали переважно поміщикам і розташовувалися в селах і містечках);

ПРОМИСЛОВІСТЬ :

5. Формування спеціалізації районів на виробництві певної промислової продукції (Донбас – центр кам'яновугільної промисловості).

6. Розвиток **чумацького промислу**, який сприяв розшаруванню селянства і був одним з основних джерел накопичення капіталу.

7. Формування робітничого класу і промислової буржуазії.

ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ

- Протягом ХІХ ст. внаслідок природного приросту її швидкої колонізації малозаселених районів Півдня зростає населення України.
- На початку століття в Україні проживало 7,5 млн. чоловік (18% жителів імперії), напередодні реформ – 13 млн.
- Швидкий ріст міського населення в південних губерніях України був викликаний інтенсивною розбудовою тут морських портів, що мали загальноімперське значення – Одеси, Миколаєва, Херсона та ін.
- **Одеса у 1817 р. була оголошена відкритим, вільним портом (ПОРТО-ФРАНКО).** Туди було дозволено безмитний ввіз зарубіжних товарів і безмитний їх продаж. Це сприяло перетворенню Одеси в одне з найбільших міст імперії.

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ РУХ У НАДДНІПРЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ НАПРИКІНЦІ XVIII – У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТ.

Основні напрямки визвольного руху в Україні першої половини XIX ст.

- **ПОЛЬСЬКИЙ**: об'єднував польських патріотів, що боролися за відновлення незалежності Речі Посполитої.

Прояви: польське повстання 1830-1831 рр. на чолі з І. Лелевелем, яке почалося в листопаді 1830 р. у Варшаві. **Ця течія була представлена на Правобережжі.**

- **РОСІЙСЬКИЙ**: представники російського дворянства домагалися лібералізації імперських порядків.

Прояви: повстання декабристів 1825 р.

- **УКРАЇНСЬКИЙ**: об'єднував прибічників боротьби за звільнення від імперського панування.

Заходи українського дворянства щодо відновлення автономії України

- Українська течія суспільно-політичного руху з'явилася зразу ж після ліквідації автономії України і була пов'язана з опозиційною діяльністю української козацької старшини, що ще зберегла традиції активної участі в державному житті, неприязно ставилася до усяких змін, що йшли з Росії, обороняла давній лад і культуру.
- В останній чверті XVIII ст. вона ще плекала надію відновити автономію Гетьманщини. Її настрої найбільше проявлялися в діяльності патріотичного гуртка в Новгороді-Сіверському. До гуртка належали або були з ним зв'язані декілька десятків освічених представників відомих козацьких старшинських родів (Полетики, Капністи, ін.).

ВАСИЛЬ КАПНІСТ

- У 1787 р. **ВАСИЛЬ КАПНІСТ** (1758 – 1823) очолив групу автономістів, яка опрацювала проект відновлення козацького війська.
- Російський уряд не прийняв такого роду пропозицій. Тоді частина української старшини зважилася на більш рішучий крок – встановлення безпосередніх зв'язків з пруським двором, настроєним, на її думку, на війну з Росією.
- У 1791 р. **ВАСИЛЬ КАПНІСТ** приїхав (разом із братом) до **БЕРЛІНА (ПРУССІЯ)**, де мав зустріч з королівським канцлером. Капніста цікавило, чи підтримає Пруссія українське повстання в разі її війни з Росією.
- Проте відповідь була обережною. Пропонувалося повернутися до цього питання у разі, якщо дійсно почнеться прусько-російська війна. Однак прусько-російські відносини незабаром нормалізувалися.

ПОЧАТОК УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ

- Колонізаторська політика російського царизму викликала в українському суспільстві потужну захисну реакцію, що виявилось в цілому комплексі подій і явищ, які свідчили про засвоєння інтелігенцією та поширення в масах національної свідомості; про активацію українського національного руху в усіх його формах, як культурних так і політичних.
- У сукупності ці процеси дістали назву «українське національне відродження ХІХ – початку ХХ ст.».

НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ

- **ТЕРМІН:** НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ – це пробудження національної самосвідомості народів, що не мали власної державності; фактично стало процесом становлення нації.
- Характерною рисою відродження є те, що цей процес, як правило, спирається на здобутки, традиції та досвід попередніх поколінь. У зв'язку з цим закономірно, що наприкінці XVIII – на початку XIXст. політично зріс інтерес до національної історії.

Іван Франко
(1856—1916)

«ІСТОРІЮ РУСІВ»

- Серед найважливіших історичних праць цього періоду можна назвати: «ІСТОРІЮ РУСІВ» початку XIX ст. (анонімний автор; за іншими даними, автор її належав до родини ПОЛЕТИКІВ).
- Головною ідеєю твору було ствердження права кожного народу на самостійний державний розвиток (АВТОНОМІСТСЬКІ ідеї).
- Головний зміст книги складала розповідь про боротьбу українців проти польського і московського поневолення.

І. КОТЛЯРЕВСЬКИЙ

- Національне відродження пов'язане і з появою нової української літератури (ґрунтується на живій українській мові; до цього часу мовою художньої літератури була церковнослов'янська, малозрозуміла для народу).
- РОДОНАЧАЛЬНИКОМ якої вважається І. КОТЛЯРЕВСЬКИЙ (1769 – 1838), автор «ЕНЕЇДИ» (1798 р.).

ТЕСТИ!!!

